

Anna Curzytek

Instytut Teologiczno-Pastoralny im. św. Józefa S. Pelczara w Rzeszowie

ORCID: 0000-0002-9864-3092

DOI: <https://doi.org/10.21697/ucs.2020.26.2.05>

RYTUAŁY W RZESZOWSKICH PRZEDSZKOLACH – ANALIZA KALENDARZY UROCZYSTOŚCI I WYDARZEŃ. SPRAWOZDANIE Z BADAŃ

Rituals in kindergartens in Rzeszów – analysis of the ceremonies and events. Research report

Streszczenie

Kalendarz uroczystości i wydarzeń przedszkolnych pełni istotną rolę w procesie wychowania i socjalizacji dziecka. Obchodzone według niego święta stanowią podstawową formę kultywowania tradycji i zachowania obrzędów. Momenty te w społeczności przedszkolnej rozumiane są jako zawieszenie normalnego, ustalonego porządku codzienności i wkroczenie w czas odświętny, nasycony symbolicznie. Powtarzane i celebrowane w corocznym przedszkolnym rytmie, mogą być interpretowane jako wydarzenia o charakterze rytualnym. Sprawozdanie zawiera opracowanie empirycznej weryfikacji części badań autorskich dotyczącej liczebności, typów i znaczenia rytuałów występujących w kalendarzach wydarzeń rzeszowskich przedszkoli. Analiza ilościowa przedszkolnych uroczystości i świąt została przeprowadzona przy użyciu standaryzowanego klucza kategoryzacyjnego, w którym wyróżniono rytuały przejścia, rytuały cykliczne i rytuały okolicznościowe. Wyniki jednoznacznie wskazują na istotną obecność rytuałów w funkcjonowaniu przedszkola.

Słowa kluczowe: przedszkole, uroczystości, rytuały przejścia, rytuały cykliczne, rytuały okolicznościowe, kalendarz wydarzeń rytualnych

Abstract

The calendar of preschool celebrations and events plays an essential role in the process of a child's upbringing and socialization. According to it, all holidays are the basic form of cultivating tradition and maintaining rituals. For the preschool community, these moments are understood as suspending the normal, established order of everyday life and entering a festive, symbolically saturated time. Repeated and celebrated in the annual preschool rhythm, they can be interpreted as ritual events. The report contains an empirical verification of part of the author's research on the number, types and significance of rituals occurring in the calendar of events in the Rzeszów kindergartens. The quantitative analysis of pre-school celebrations and holidays was carried out using a standardized categorization key in which rites of passage, cyclical rituals and occasional rituals were distinguished. The results clearly indicate a significant presence of rituals in the functioning of the kindergarten.

Keywords: kindergarten, ceremonies, rituals of passage, cyclical rituals, occasional rituals, calendar of ritual events

Wprowadzenie

Przedszkole jest ważną instytucją w życiu małego dziecka, która jako ogniwo rozpoczynające edukację sformalizowaną w sposób planowy i celowy przekazuje kulturowe wartości i kształtuje dziecięcą tożsamość (Podstawa programowa... 2017). Istotną rolę w tym względzie odgrywają rytuały, które jako zjawisko zakorzenione w bogatej tradycji przedszkoli publicznych i niepublicznych miasta Rzeszowa mają swoje stałe miejsce w kalendarzu uroczystości i wydarzeń przedszkolnych. Trudno sobie wyobrazić społeczność przedszkolną bez rytuałów – doniosłych świąt i uroczystych chwil podkreślających ważne wydarzenia. Termin „rytuał” (łac. *ritus*) oznacza ceremonię, obyczaj, obrzęd, uroczystość. Nie jest on łatwy do zdefiniowania, ponieważ posługują się nim przedstawiciele różnych dyscyplin humanistycznych. Zdaniem Jeana Maisonneuve’a, francuskiego badacza rytuałów, większość z nich rozumie przez to pojęcie zachowania specyficzne, związane z określonymi sytuacjami i regułami, odznaczające się powtarzalnością, których rola nie jest jednak oczywista (Maisonneuve 1995).

Rytuały w przystępny sposób opisuje Eric W. Rothenbuhler, współczesny antropolog kultury. Według niego życie społeczne wyznaczają rytmy, ceremonie i inne formy rytualne, a zorganizowane życie wymaga ciągłego wkraczania, przechodzenia przez coś i opuszczania. Tydzień składa się z początku, środka i końca, świętowania, odpoczynku, a następnie powrotu do pracy. Rok wyznaczają obchody Nowego Roku, świętowanie wiosny, połowy lata, jesieni. Wspólnoty religijne wypełniają kalendarz swymi świętami, a na wyznaczone lata przypadają olimpiady, wybory i inne uroczystości polityczne. Są to wszystko przykłady rytuałów, ceremonii i uroczystości (Rothenbuhler 2003). Natomiast według Randalla Collinsa rytuał jest formą ceremoniału, przechodzeniem przez zestaw stereotypowych działań: recytowaniem słownych formuł, śpiewaniem, wykonywaniem tradycyjnych gestów, nakładaniem tradycyjnych strojów itp. Uczestnicy naprawdę doświadczają wspólnych emocji i wzmacniają poczucie wspólnego uczestnictwa w kontekście świadomościowym (Collins 2011).

Na podstawie tych definicji można opisać rytuał przedszkolny. Jest to cyklicznie przygotowywane i powtarzane grupowe wydarzenie o doniosłym znaczeniu, w wyznaczonym miejscu i czasie. Jego przebieg ma zawsze ustaloną formę i treść dla wyrażenia wspólnych wartości kulturowych i estetycznych. Charakteryzuje się silnym zabarwieniem emocjonalnym oraz złożoną strukturą, do której należą symbole werbalne, gesty, dźwięki, przedmioty materialne i charakterystyczne stroje.

Prezentowana analiza dotyczy kalendarzy uroczystości i wydarzeń przedszkolnych o charakterze rytualnym, które odbywają się w przedszkolach zlokalizowanych na terenie miasta Rzeszowa. Po opracowaniu standaryzowanego narzędzia (klucza kategoryzacyjnego) zakodowano wszystkie wydarzenia, przypisując im miano rytuałów przejścia, rytuałów cyklicznych i rytuałów okolicznościowych. Uzyskane dane umożliwiły udzielenie odpowiedzi na pytanie dotyczące tego, jak kształtuje się kalendarz ważnych społecznie rytuałów w rzeszowskich przedszkolach. Standaryzacja różnorodnie prezentowanych informacji o życiu przedszkola pozwoliła także na porównanie ze sobą przedszkoli publicznych i niepublicznych oraz na umiejscowienie rytuałów danego typu w konkretnych miesiącach roku. Badanie to stanowi wstępny etap procesu badawczego nad obecnością i rolą rytuałów w rzeszowskich przedszkolach.

Kalendarz uroczystości i wydarzeń w przedszkolu

Wśród licznych form pracy w przedszkolu uroczystości i wydarzenia mają stałe miejsce w instytucjonalnym kalendarzu. Wszystkie one są filarami, na których opiera się wspólnotowe życie przedszkola. Powtarzane w określonych odstępach czasowych nabierają cech zjawiska względnie trwałego i stwarzają poczucie ciągłości w czasie. Tym uroczystym wydarzeniom przypisano miano rytuałów przejścia, rytuałów cyklicznych i rytuałów okolicznościowych.

Kalendarz wydarzeń i uroczystości przedszkolnych otwiera rytuał pasowania na przedszkolaka, zamyka natomiast ceremonia pożegnania dzieci idących do szkoły. Uroczystości te skategoryzowane zostały jako rytuały przejścia. Najlicniejszą grupę stanowią rytuały cykliczne. Do najbardziej popularnych rytuałów w tej kategorii należą: święto niepodległości, andrzejki, spotkanie ze świętym Mikołajem, święta Bożego Narodzenia, Dzień Babci i Dziadka, bal karnawałowy, powitanie wiosny, święta wielkanocne, Dzień Flagi,

Dzień Mamy i Taty, Dzień Dziecka. Mniej popularne rytuały cykliczne to: Dzień Edukacji Narodowej i Dzień Kobiet oraz rytuały związane z pozostałymi porami roku, tj. dzień jesieni, zimy, lata. W przedszkolu rytuały cykliczne powtarzają się co roku i każde dziecko może je przeżywać cztery razy. W taki sposób odnawiana i wzbogacana wiedza oraz umiejętności zostają utrwalone w pamięci dziecka na długi czas, niekiedy na całe życie.

Ostatnią grupę stanowią rytuały okolicznościowe, które zwykle towarzyszą świętom o światowym zasięgu. Wyrażają się poprzez wspólne zabawy i zaspokajają potrzeby ekspresyjno-integracyjne dzieci. Do najbardziej popularnych rytuałów o charakterze okolicznościowym należą: Dzień Przedszkolaka, Dzień Praw Dziecka, Dzień Pluszowego Misia, Dzień Postaci z Bajek, Walentynki, Dzień Ziemi.

Rytuały poprzez fakt umieszczenia ich w kalendarzu uroczystości i wydarzeń są dla przedszkola ważne. Powtarzane w określonych odstępach czasu nabierają cech zjawiska względnie trwałego i stwarzają poczucie ciągłości w czasie. Ułatwiają także lepsze rozumienie podziału rocznego czasu na mniejsze odcinki – powszednie i świąteczne. Dzięki nim pojawia się przywiązanie do określonych zachowań, potrzeba ich przestrzegania i celebrowania.

Opis metodologii badań

Przybliżenie podjętej tematyki wymaga przedstawienia sposobu przeprowadzenia badań i opisu kolejnych etapów pracy: gromadzenia materiałów, opracowania i sformułowania wniosków. W sprawozdaniu zaprezentowano rezultaty empirycznej weryfikacji części badań autorskich dotyczącej liczebności, typów i znaczenia rytuałów występujących w kalendarzach wydarzeń rzeszowskich przedszkoli. Badanie rozpoczęto w pierwszych dniach września 2020 roku. Pierwsze kroki skierowano do Wydziału Edukacji Urzędu Miasta Rzeszowa, skąd uzyskano informacje na temat liczby przedszkoli publicznych i niepublicznych oraz liczebności poszczególnych roczników przedszkolaków w każdej z placówek. Z informacji uzyskanych w Wydziale Edukacji Urzędu Miasta Rzeszowa wynika, że w 2020 roku na terenie Rzeszowa funkcjonowały 53 przedszkola publiczne (w tym 13 zlokalizowanych w zespołach szkolno-przedszkolnych i 8 punktów przedszkolnych) oraz 62 przedszkola niepubliczne. Opieką w przedszkolach publicznych objętych było 6500 dzieci, zaś w przedszkolach niepublicznych 2650 dzieci w wieku od 2,5 do 6 lat.

W sprawie uzyskania odpowiedzi na temat kalendarzy wydarzeń przedszkolnych urzędnicy Wydziału Edukacji Urzędu Miasta Rzeszowa zaproponowali bezpośredni kontakt z przedszkolami, ponieważ urząd nie dysponuje tego typu informacji. W tym celu skontaktowano się z dyrektorami wszystkich placówek przedszkolnych. W przypadku 5 niepublicznych przedszkoli nie uzyskano żadnych informacji (zarówno bezpośrednio od dyrekcji, jak i ze stron internetowych tych placówek), co nie oznacza, że nie mają miejsca żadne wydarzenia. Finalnie te 5 placówek zostało usuniętych z puli przedszkoli poddanych analizie (aby nie zaburzały uśrednionych wyników). W prezentowanej analizie uwzględniono ostateczne obliczenia dla 53 przedszkoli publicznych oraz 57 przedszkoli niepublicznych.

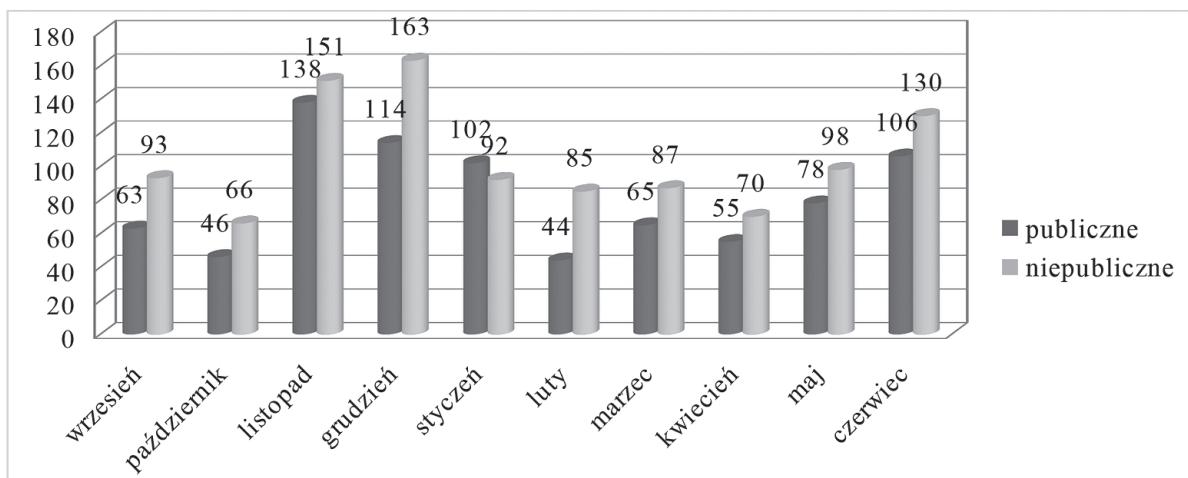
Po zapoznaniu się z zawartością kalendarzy wydarzeń przedszkolnych podjęto decyzję o ich szerszej klasyfikacji w kontekście: uroczystości państwowych, uroczystości religijnych, dni i świąt przedszkolnych, dni i świąt ogólnopolskich, dni i świąt światowych, innych. To te wydarzenia były objęte kluczem kategoryzacyjnym z przypisanym kodem „1”. Zagregowanie wszystkich informacji z kalendarzy placówek prowadziło do etapu przyporządkowania ich do jednej z kategorii rytuałów: przejścia, cyklicznych i okolicznościowych.

Analiza kalendarzy została przeprowadzona wg następujących pytań problemowych: ile średnio wydarzeń o charakterze rytualnym zaplanowanych jest w przedszkolu w danym miesiącu? czy istnieją różnice w poszczególnych miesiącach? które miesiące są najbardziej nasycone wydarzeniami rytualnymi? Uwzględniając kategoryzację rytuałów na przejścia, cykliczne i okolicznościowe, starano się uzyskać odpowiedzi na powyższe pytania. Analiza dotyczyła różnicy pomiędzy przedszkolami publicznymi i niepublicznymi w zakresie liczby wydarzeń o charakterze rytualnym.

Wyniki badań

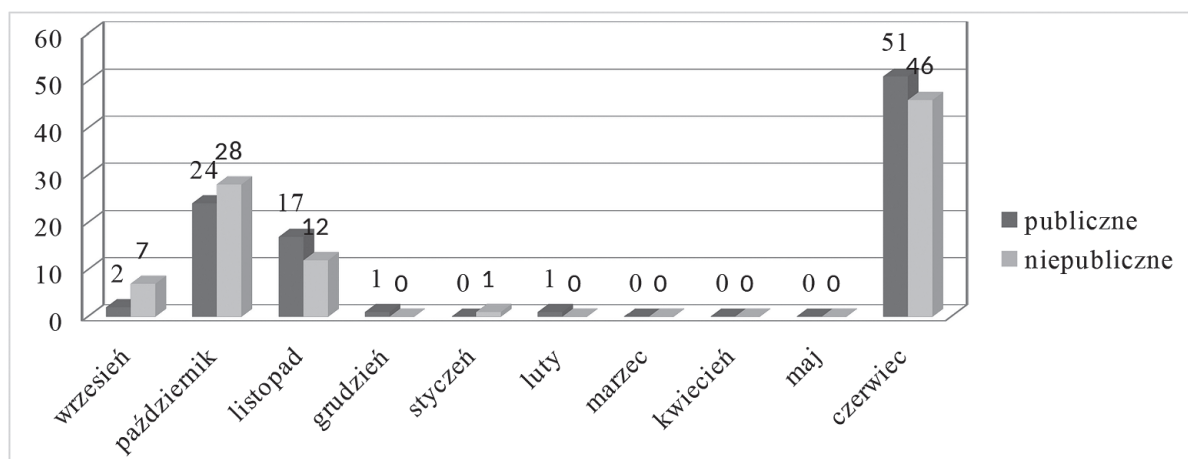
Analiza ilościowa przedszkolnych uroczystości i świąt została przeprowadzona przy użyciu standaryzowanego klucza kategoryzacyjnego. Wyniki jednoznacznie wskazują na istotną obecność rytuałów w funkcjonowaniu przedszkola. Poniższe wykresy prezentują liczbę rytuałów ogółem oraz rytuałów przejścia, cyklicznych i okolicznościowych w kalendarzach przedszkoli Rzeszowa, z podziałem na poszczególne miesiące. Dotyczą placówek publicznych i niepublicznych.

Wykres 1. Liczba rytuałów ogółem wg typu przedszkola (dane w liczbach)

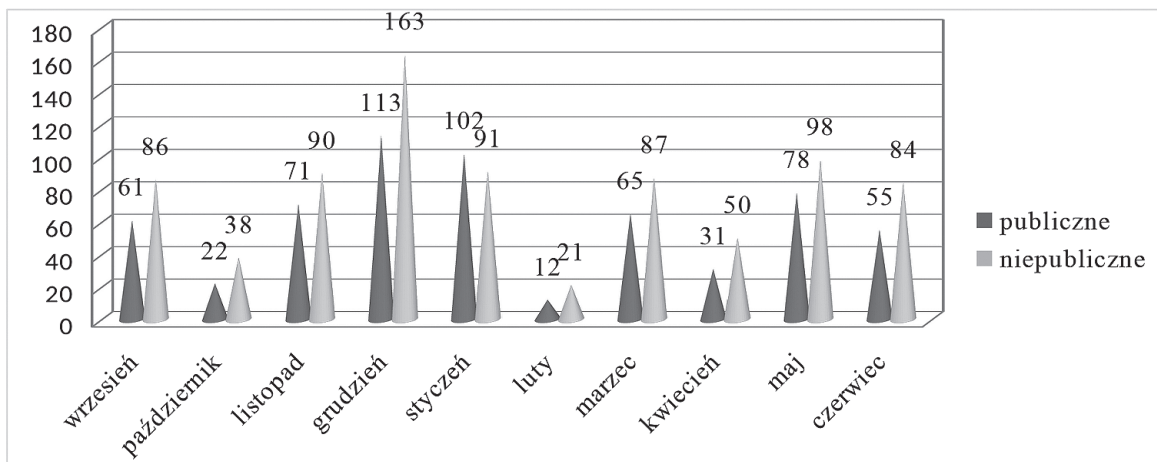
Źródło: opracowanie własne.

Wykres 2. Liczba rytuałów przejścia wg typu przedszkola (dane w liczbach)

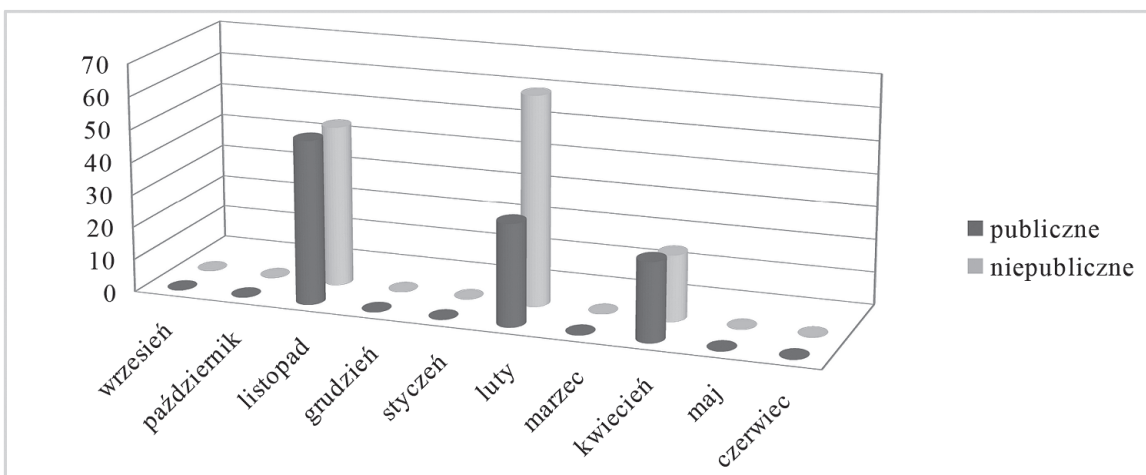
Źródło: opracowanie własne.

Wykres 3. Liczba rytuałów cyklicznych wg typu przedszkola (dane w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 4. Liczba rytuałów okolicznościowych wg typu przedszkola (dane w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

Cały kalendarz roku przedszkolnego wypełniony jest wydarzeniami o charakterze rytualnym. Rytuály przejścia stanowią w sumie niewielką część zaobserwowanych wydarzeń, ale w sposób istotny i symboliczny podkreślają początek i koniec okresu przedszkolnego. Rytuály przejścia w obu typach przedszkoli wyraźnie umiejscowione są na początku i końcu roku przedszkolnego. Ich liczba nie jest duża – stanowią niewielką część rytuałów organizowanych w przedszkolu. Pierwszy z nich to rytuał pasowania na przedszkolaka, natomiast drugim rytuałem przejścia jest pożegnanie dzieci odchodzących do szkoły.

Charakterystyczną cechą rytuałów przejścia jest zmiana, która dotyczy miejsca, stanu, pozycji społecznej i wieku. Każdemu etapowi przechodzenia z jednego stanu do innego towarzyszą trzy fazy: faza separacji, faza marginalizacji albo liminalna oraz faza włączenia (Gennep 2006). Długość trwania każdej z faz może być różna. Najważniejsza jednak jest faza liminalna, w której to tworzy się *communitas*, tak ważna dla grupy społeczna więź (Turner 2010). Celem pasowania na przedszkolaka jest symboliczne włączenie i zainicjowanie nowej roli społecznej, którą dziecko będzie pełniło przez najbliższe cztery lata w przedszkolnej wspólnotce.

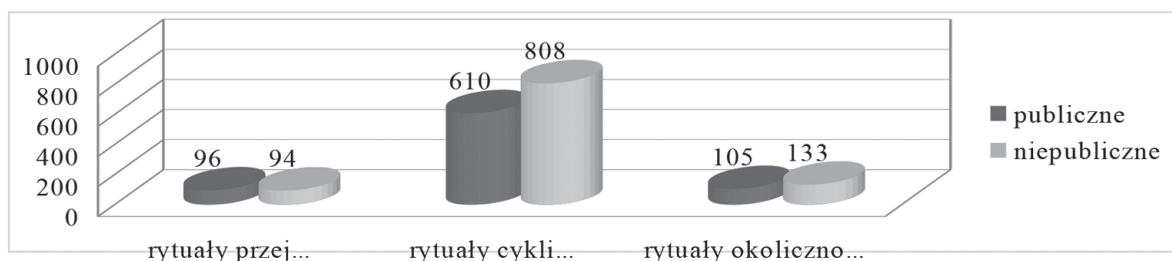
Natomiast uroczyste pożegnanie dzieci idących do szkoły podkreśla zmianę w rozwoju dziecka i jego dojrzałość do podjęcia nauki w szkole oraz gotowość przyjęcia nowej roli – ucznia.

W przedszkolnym kalendarzu zdecydowanie dominują rytuały cykliczne, najpowszechniej występujące od listopada do stycznia oraz od marca do czerwca. Jest ich najwięcej i należą do najczęściej organizowanych zarówno w przedszkolach publicznych, jak i niepublicznych. Rytuały cykliczne występują w całym roku przedszkolnym, ale wyraźnie widać ich wzrost w dwóch miesiącach – grudniu i styczniu. Najmniej obchodów przypada na luty. Z analizy wynika, że jeżeli w danym miesiącu nie przypada jakiś rytuał cykliczny, to najprawdopodobniej ma miejsce inny rodzaj symbolicznego wydarzenia. Rytuały cykliczne związane są z tradycją obchodzenia ważnych świąt państwowych, religijnych i rodzinnych w corocznym cyklu wydarzeń. Ich przygotowanie i realizacja legitymizują uznawane społecznie normy i wzory zachowań, co pomaga w zapewnieniu porządku i stabilności wspólnoty. Pozwalają na utrzymanie ciągłości pamięci pokoleniowej oraz „życia razem”, pogłębiają więzi społeczne, dostarczając uczestnikom przeżyć o charakterze estetycznym i moralnym (Sroczyńska 2013).

W obu typach przedszkoli rytuały o charakterze okolicznościowym przypadają na listopad, luty oraz kwiecień, przy czym w lutym w przedszkolach niepublicznych ich liczba wyraźnie wzrasta. Rytuały okolicznościowe mają własną specyfikę zależną od wydarzenia. Z reguły odwołują się do krótkich, niewymagających większych przygotowań atrakcji dla dzieci, związanych ze świętowaniem np. dnia kropki, jabłka, kota, dinozaura, uśmiechu itp., i połączone są z organizowaniem wspólnych zabaw. Wydarzenia okolicznościowe niosą wysoki poziom ładunku emocjonalnego, co daje dzieciom poczucie jedności w grupie, aktywizuje je i motywuje do dalszego współdziałania.

Analizując kalendarz uroczystości, można też zauważyć miesiące bardziej nasycone rytuałami oraz miesiące o znacznie niższej ich liczbie. Czas bardziej nasycony rytuałami przypada na listopad, grudzień i czerwiec. Natomiast znacznie mniej wydarzeń o charakterze rytualnym ma miejsce w październiku i w lutym. Poniższy wykres przedstawia liczbę rytuałów według rodzaju i typu przedszkola.

Wykres 5. Liczba rytuałów wg typu przedszkola i rodzaju rytuału (dane w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy wynika, że liczba rytuałów przejścia w obu typach przedszkoli jest zbliżona. Największa różnica dotyczy rytuałów cyklicznych, a w mniejszym stopniu – okolicznościowych. Przedszkola niepubliczne przodują w planowaniu uroczystości i wydarzeń w kalendarzu przedszkola.

Podsumowanie

Rok przedszkolny jest intensywnie nasycony rytuałami, co wynika z analizy kalendarzy uroczystości i wydarzeń przedszkoli zlokalizowanych na terenie Rzeszowa. Badaniem zostały objęte zarówno przedszkola publiczne, jak i niepubliczne w kontekście rytuałów przejścia, rytuałów cyklicznych i rytuałów okolicznościowych. Analiza kalendarzy wykazała, że cały rok przedszkolny wypełniony jest wydarzeniami o charakterze rytualnym, ale szczególne nasylenie ma miejsce w listopadzie, grudniu i czerwcu.

Przedstawiony raport jest jedynie wycinkiem szerszego badania, dotyczącego obecności i roli rytuałów w przestrzeni społecznej rzeszowskich przedszkoli. W literaturze przedmiotu brakuje opracowań poświęconych tej tematyce, jakże istotnej z punktu widzenia funkcji socjalizacyjno-wychowawczych pełnionych przez instytucję przedszkolną. To właśnie na tym etapie dziecko, stając się członkiem społeczeństwa, uczy się elementarnych wzorów zachowań, podstawowych ról społecznych, posługiwania się symbolami, określania własnej tożsamości (Szacka 2003). Przedszkole ingerując instytucjonalnie we wczesną fazę dziecięcej socjalizacji, uczy dziecko części abecadła społecznego i kulturowego, a znaczącą rolę w tym procesie odgrywają rytuały uobecnianie w uroczystościach i wydarzeniach przedszkolnych. Te symboliczne działania w naturalny sposób włączają dzieci w ład społeczny, świat idei i postaw. Jest to bardzo ważne, na co zwracają uwagę socjologowie, podkreślając, że świat zinternalizowany w socjalizacji pierwotnej jest o wiele lepiej zakorzeniony w świadomości jednostki ludzkiej niż światy internalizowane w socjalizacji wtórnej (Berger, Luckmann 1983).

Bibliografia

- Berger P.L., Luckmann T. (1983), *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, Warszawa: PIW.
- Collins R. (2011), *Łańcuchy rytuałów interakcyjnych*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Gennep A. Van (2006), *Obrzędy przejścia. Systematyczne studium ceremonii*, Warszawa: PIW.
- Maisonneuve J. (1995), *Rytuały dawne i współczesne*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Rothenbuhler E.W. (2003), *Komunikacja rytualna. Od rozmowy codziennej do ceremonii medialnej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sroczyńska M.A. (2013), *Rytuały w młodzieżowym świecie. Studium socjologiczne*, Kraków: Wydawnictwo FALL.
- Szacka B. (2003), *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Turner V. (2010), *Proces rytualny. Struktura i antystruktury*, Warszawa: PIW.
- Załącznik do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r., *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego*, Dziennik Ustaw z 2017 r., poz. 356.
- Żaba-Żabińska W., Majewska W., Paździo R. (2020), *Program wychowania przedszkolnego*, Kielce: Grupa MAC S.A.